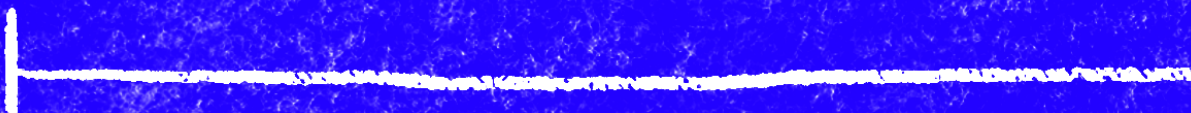

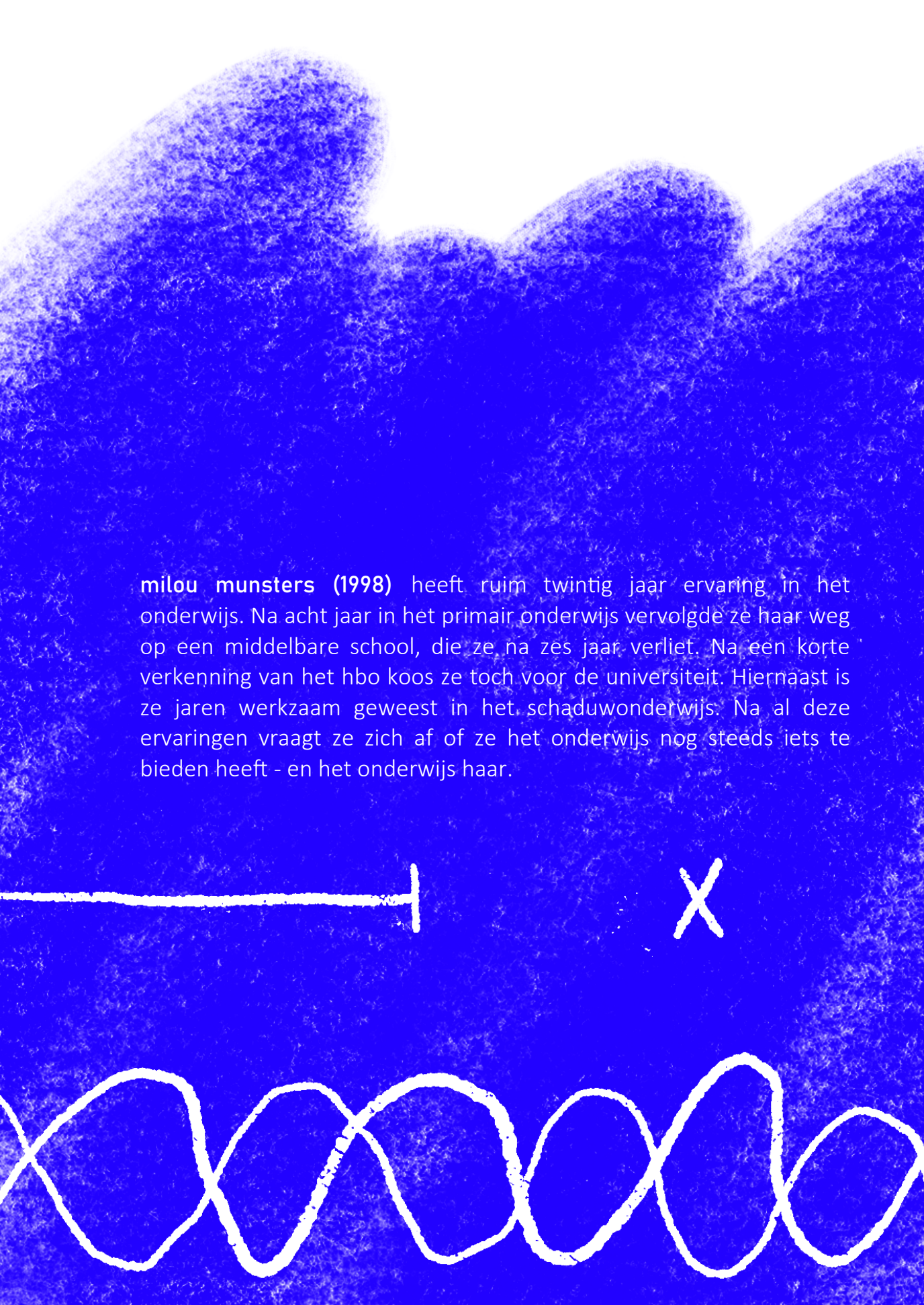

milou munsters

super positie

(g)een scriptie over de kunst
van dissent in het onderwijs

milou munsters (1998) heeft ruim twintig jaar ervaring in het onderwijs. Na acht jaar in het primair onderwijs vervolgde ze haar weg op een middelbare school, die ze na zes jaar verliet. Na een korte verkenning van het hbo koos ze toch voor de universiteit. Hiernaast is ze jaren werkzaam geweest in het schaduwonderwijs. Na al deze ervaringen vraagt ze zich af of ze het onderwijs nog steeds iets te bieden heeft - en het onderwijs haar.

waarom moet ik dit weten

'Als je aan een gedicht begint over twee neukende honden en je schrijft een gedicht over twee neukende honden – dan heb je een gedicht geschreven over twee neukende honden.'¹ Op een Caribisch eiland las ik een boek van een Amerikaanse schrijver over Russische korte verhalen, waarin dit citaat van Gerald Stern wordt aangehaald. Hij was essayist, pedagoog en dichter; vermoedelijk was dit niet zijn meest poëtisch verwoordde inzicht, maar dat maakt het wat mij betreft niet minder raak. Al een paar maanden werkte ik aan een verhaal en ondanks een groot enthousiasme over het oorspronkelijke idee, liep ik telkens vast. Alles wat uit mijn pen kwam voelde gekunsteld en ongeïnspireerd en ik snapte niet waarom. In mijn hoofd was het verhaal immers al rond – ik hoefde het alleen nog maar op te schrijven. De uitspraak van Gerald Stern liet me inzien dat dit precies het probleem was: als een verhaal mijzelf al niet kon verrassen, hoe kon het dat effect dan ooit op een lezer hebben?

Met een hernieuwde nieuwsgierigheid betrad ik mijn verhaalwereld, ditmaal zonder vooropgezet plan. Er was enkel het voornemen mijn intuïtie te volgen en te zien waar ik uit zou komen. Ik schreef dialogen vol woorden die ik zelf nooit in mijn mond zou nemen, personages dwarsboomden de situaties waarin ze terecht kwamen – en ik genoot ervan. Het hielp zeker dat dit alles plaatsvond op Curaçao, een eiland dat voor mij soms zelf aandoet als een fictieve werkelijkheid, een plek heel ver weg van plannen en verantwoordelijkheden en ideeën over hoe de dingen normaal gaan. Half januari riep het echte leven in Utrecht dan toch: tijd om te gaan afstuderen. Tot mijn verbazing kwam ook in die context de uitspraak van Stern weer bovendrijven, al op de allereerste dag.

*

Verhit kom ik de vergaderruimte binnen. 'We kunnen zelfs fietsen,' zegt Koen, gebarend naar de hometrainer die als alternatief voor een stoel in de hoek staat. Dit gebouw *wil* altijd iets van je: dat je in beweging blijft tijdens je bespreking, dat je tijdens het plassen het faculteitsnieuws leest dat op de wc-deur hangt.

(Terwijl ik dit opschrijf denk ik: zou dat bij de mannen ook boven de urinoirs hangen? Of mogen zij wel rustig hun blaas legen?)

¹ George Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, vertaling door Erik Bindervoet en Robbert-Jan Henkes (Amsterdam: De Geus, 2021), 194.

Ik pas. Om hier te komen heb ik al drie dubbele trappen beklommen; de lift is alleen voor goederen en mensen die niet anders kunnen, en zo ademt alles hier de *practice what you preach*-mentaliteit van de lerarenopleiding. 'Ik houd je fit!' jubelt een bordje in het trappenhuis, terwijl ik me stevast het tegenovergestelde van fit voel wanneer ik puffend mijn werkgroep bereik.

Het is mijn eerste afspraak met Koen, nadat ik ergens in december heb gevraagd of hij me wil begeleiden bij het schrijven van mijn scriptie. De aanleiding was het vak dat ik eerder bij hem volgde, over kansengelijkheid in het onderwijs, een vraagstuk waar hij zich ook met zijn promotieonderzoek op richt. Dat vak bracht voor mij een aantal wezenlijke inzichten teweeg, waarvan ik vermoedde dat ze nog veel wezenlijker konden worden als ik er wat langer aandacht aan zou besteden. 'Ik merk dat ik er nog niet klaar mee ben,' vertelde ik hem, 'en toen dacht ik: wat let me?' Nog voor ik goed en wel had uitgelegd wat ik wilde onderzoeken had Koen al 'ja' gezegd. Ik voel me bevoorrecht met dit onomwonden enthousiasme. Tegelijk maakt het me gespannen voor deze afspraak, omdat ik zijn vertrouwen niet wil beschamen.

Ik heb al een voorstel geschreven waarin ik uitleg op welke concepten ik me wil richten. We bespreken hoe ze samenhangen, Koen met een stift bij het whiteboard, de begrippen in een blokschema plaatsend, ik ertegenover. Het werkt enigszins rustgevend, deze pijlen die de richting van mijn denken aangeven. Voor mijn gevoel zijn we na tien minuten klaar.

'Dit is je theoretisch kader,' zegt Koen.

'Fijn dat je het zo helder uiteen hebt gezet,' flap ik eruit, waarna ik het liefst onder de tafel wil gaan zitten.

Koen laat zich niet uit het veld slaan en zet naast het blokkenschema een 1 neer, daaronder een 2 met een cirkel eromheen.

'Wat wordt precies de vraag?'

De onderzoeksvraag, een logische vervolgstap. Zo gaat dat bij een scriptie: je vormt je interesse om tot een vraag of hypothese met een bijpassend theoretisch kader en een gedegen methodologie. Dit alles vul je in op een formulier, als het wordt goedgekeurd, kan je het gaan uitvoeren. Over de uitkomsten schrijf je een verslag,

dat wordt beoordeeld aan de hand van weer een ander formulier, om zo vast te stellen of je goed gedaan hebt wat je zei te gaan doen – en dan ben je klaar. Dit proces heeft weinig verrassingen voor mij in petto: ik heb het de afgelopen jaren meermaals doorlopen, voor mijn bachelorscriptie en allerlei onderzoeksopdrachten. Wat me wel verbaast is een gevoel dat ik bij mezelf bespeur, een gevoel waar ik nog niet veel woorden aan kan geven, behalve: 'Ik wil niet dat mijn scriptie een gedicht over twee neukende honden wordt.'

Een week later zal ik het adequater omschreven vinden, of in elk geval met meer cachet, in het boek *Gevormd of vervormd?* van onderwijsfilosoof Jan Bransen.² Hierin bekritiseert hij vijf aannames waarop het huidige onderwijs is gestoeld. De meest fundamentele is het onderscheid tussen leren en leven, dat Bransen uiterst kunstmatig acht.³ Onderwijs in de huidige vorm gaat om leren, als de diploma's binnen zijn kan het leven beginnen. Gevolg hiervan is dat jongeren in het onderwijs maar één rol leren spelen: die van leerling.⁴ In die rol wordt nauwelijks van hen gevraagd te onderzoeken wie ze zijn en waar ze voor staan – wat ze moeten leren, op welke manier en op welk moment is immers al voor hen bepaald. In deze context doet Bransen een uitspraak die woorden geeft aan mijn weerstand: 'Het gezegde wil dat alle begin moeilijk is. [...] Ergens voor staan begint gemakkelijk. *Niet dit. Niet zo.*'⁵

Dat is wat ik ervaar, een abstract gevoel dat zich niet gemakkelijk uit laat leggen. Om niet te hoeven vervallen in gebazel over honden en geslachtsgemeenschap, werp ik iets anders op. Om de vraag over de inhoud van mijn onderzoek te pareren, begin ik over de vorm ervan: zou die ook anders kunnen zijn dan een pdf-bestand in Calibri 12? Hoe ik dat precies voor me zie, daar ben ik nog niet uit, maar het waarom is me duidelijk. De eerste reden, daar zal ik eerlijk over zijn, is dat het me vrij saai lijkt om vijf maanden te werken aan een kleurloos verslag van zo'n dertienduizend woorden. De tweede reden om dat niet te willen doen is belangrijker.

Het centrale onderwerp van mijn scriptie is *dissent*, een begrip dat ik voor het eerst tegenkwam bij het vak over kansengelijkheid. Onderwijsfilosoof Sarah Marie Stitzlein beschrijft dissent als het in verzet komen tegen gevestigde machtsstructuren, met als doel een rechtvaardigere samenleving.⁶ Dit kan door het

² Jan Bransen, *Gevormd of vervormd?* (Leusden: ISVW Uitgevers, 2020).

³ Bransen, *Gevormd of vervormd?*, 24 - 45.

⁴ Bransen, *Gevormd of vervormd?*, 101.

⁵ Bransen, *Gevormd of vervormd?*, 180.

⁶ Sarah Marie Stitzlein, *Teaching for Dissent: Citizenship Education and Political Activism* (Londen: Taylor & Francis Group, 2012), 53-54.

kritisch bevragen van deze structuren: zijn ze redelijk, zijn ze eerlijk? Dissent kan ook de vorm hebben van burgerlijke ongehoorzaamheid: openbaar protest, het weigeren deel te nemen aan procedures of activiteiten of het overtreden van regels of wetten. Het is iets anders dan simpelweg 'niet meedoen'; dissent vraagt om intellectuele en morele reflectie. Wat is de motivatie achter het verzet, wie is er mee geholpen, en hoe ziet een beter alternatief eruit?⁷

Ook het onderwijs is een machtsstructuur, waarvan bevraagd kan worden hoe rechtvaardig die is. Zou er in het onderwijs niet meer ruimte voor dissent moeten zijn? Zouden jongeren niet aangemoedigd moeten worden de gang van zaken te bevragen? Stitzlein stelt van wel; leerlingen zouden het op school moeten kunnen leren.⁸ Ze ziet dissent als een essentieel onderdeel van een democratische samenleving, en scholen als beschermde omgevingen waar ruimte moet zijn ermee te oefenen. Zelf volg ik de lerarenopleiding voor het vak kunstgeschiedenis en vraag ik me af: kan kunst hier ook een rol in spelen? Kunst gaat immers vaak gepaard met het breken van regels: kunstenaars zoeken nieuwe manieren om de werkelijkheid weer te geven, of roepen vragen op over wat de maatschappij goed, normaal of belangrijk vindt.

In de vergaderruimte leidt dit alles tot een andere vraag: zou onderzoek naar het bevragen van structuren, niet ook moeten bevragen hoe onderzoek eruit kan zien? Ik probeer het Koen uit te leggen met een lijn op het whiteboard.

'Als dit de hoeveelheid inventiviteit is die de wetenschap toelaat, zit ik het liefst hier.' Ik zet een kruis een eind van de lijn vandaan.

Hij vraagt door, al pratend onderzoeken we wat ik precies bedoel, om uiteindelijk tot een voorlopige conclusie te komen. Ik schrijf hem op het bord: 'De vorm van de scriptie moet het punt ondersteunen dat wordt gemaakt.' En zo komen we veel eerder dan gehoopt alweer bij de inhoud aan – als bijna afgestudeerd kunsthistoricus had ik kunnen weten dat vorm en inhoud onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Welk punt wil ik eigenlijk maken? We zijn inmiddels een uur verder en besluiten deze vraag te bewaren voor de volgende keer. In de tussentijd zal ik erover nadenken.

⁷ Stitzlein, *Teaching for Dissent*, 57.

⁸ Stitzlein, *Teaching for Dissent*, 77- 79.

Ik daal de trappen af naar de kantine en begin meteen, omringd door studenten die elkaar overhoren voor een tentamen. In mijn notitieboek laat ik mijn gedachten de vrije loop, in de hoop dat die in een onderzoeksvraag zullen convergeren. Het tegenovergestelde vindt plaats: ik bedenk wel vragen, maar die leiden weer tot volgende vragen en die ook weer en ik wil niet stoppen tot ik uiteindelijk aankom bij iets wat een kern raakt. Een hersenspinsel in haastig handschrift:

Wetenschap gaat om bedachtzame vragen en systematische antwoorden, maar zo werkt het leven toch niet? GEDACHTEN, INZICHTEN, IDEEËN, dat is messy as fuck, dat is toevallig, niet te volgen/onnavolgbaar, daar moet je in durven duiken om er iets van te maken. Erboven zweeft het gecategoriseerd in hokjes, maar dat is niet de realiteit.

Waarom moet ik nu al weten wat ik wil weten? Het korte antwoord is: omdat een formulier dat van mij vraagt. Ik moet a) bedenken wat ik daarop ga invullen, zodat b) zodat c) en zodat uiteindelijk z) ik kan afstuderen. Dat is nu eenmaal het proces en dat zit me helemaal niet lekker. Het lijkt me een slecht idee om door een formulier te laten bepalen hoe dit onderzoek eruit gaat zien, omdat het simpelweg altijd zo gaat – dit onderzoek naar nota bene het bevragen van de gang van zaken!

Als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg. Kunstenaars weten dat, aldus George Saunders. Hij is docent *creative writing* en schrijver van *Een duik in een vijver in de regen*, het boek waarin ik het citaat over copulerende honden tegenkwam. Saunders analyseert met een groot enthousiasme enkele korte verhalen van Tsjechov, Toergenjev, Tolstoj en Gogol, wat allerlei inzichten over literatuur oplevert. Hij beschrijft literatuur als 'een hoopvol model voor menselijke interactie: twee mensen die elkaar wederzijds respecteren, nijgend naar elkaar, de een spreekt, om je mee te slepen, de ander luistert, bereid om betoverd te worden.'⁹ Om tot een betoverend verhaal te komen is het wel nodig om los te laten, aldus Saunders: 'Een intentie hebben en die dan uitvoeren levert geen goede kunst op.'¹⁰

Deze opvatting heeft heus niet alleen betrekking op iets vrijblijvends als kunst – hij wordt namelijk gedeeld door allerlei mensen die zich met de realiteit bezighouden. Saunders haalt Einstein aan die stelt: 'Problemen kun je nooit oplossen op het niveau waarop ze ontstaan zijn.'¹¹ Zelf denk ik aan hoogleraar Engels, dichter en activist Audre Lorde, die in een speech op een feministische bijeenkomst zei: 'The master's tools will never dismantle the master's house. They may allow us temporarily to beat him at his own game, but they will never enable us to bring

⁹ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 458.

¹⁰ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 193.

¹¹ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 48.

about genuine change.¹² Voor verandering is verbeelding nodig, en een hele effectieve manier om verbeelding te doven lijkt me door het in een formulier te stoppen.

Bransen signaleert ook in de wetenschap een gebrek aan verbeelding. Hij stelt dat wetenschap een invuloefening lijkt geworden, geen kwestie meer van 'een avontuurlijke verkenning van het onbekende, geen kwestie meer van onderzoek, maar een kwestie van weten.'¹³ De onderzoeksvragen komen niet voort uit nieuwsgierigheid, maar worden bepaald door wat de wetenschapper al weet: 'hij buigt jouw vraag met groot gemak om tot een vraag die in zijn lab beantwoord kan worden. Nog voor je het goed en wel in de gaten hebt, geloof je dat jij inderdaad precies dat wilde weten wat hij voor jou uit kan zoeken.'¹⁴

Zo hoeft het niet altijd te gaan, maar het rijmt wel aardig met het beeld van wetenschappelijk onderzoek dat ik in de praktijk heb opgedaan. Voor mij als student *was* het natuurlijk een oefening, bedoeld om van te leren, maar die oefeningen zagen er wel verdacht vaak hetzelfde uit: afgebakende vraag, academisch taalgebruik, ± drieduizend woorden, bronvermelding in Chicago, *notes and bibliography* – niet echt bevorderlijk voor de creativiteit.

In dit verhaal heb ik natuurlijk een dubbele rol: ik ben zowel de wetenschapper, als degene die iets wil weten. Dat is zowel een voordeel als een nadeel: ik kan mezelf namelijk niet foppen. Ik zou het kunnen proberen, simpelweg één vraag kiezen uit al die vragen die door mijn hoofd spoken en zeggen: dit is wat ik wil onderzoeken. Maar dat is dan niet wat ik *wil* onderzoeken. En is het dan wel onderzoeken, of is het een invuloefening? Dat is wel wat Saunders betoogt, als het om schrijven gaat: 'Een plan is leuk en aardig, maar met een plan houden we op met nadenken.'¹⁵ Stoppen met nadenken, dat lijkt me alles behalve de bedoeling, zo vlak voor het einde van mijn universitaire opleiding, een opleiding waarin bovendien centraal staat hoe je jongeren kunt leren en laten nadenken.

In aanloop naar dit semester sprak ik met allerlei mensen die al een masterscriptie hadden geschreven, die zich er stuk voor stuk vrij nonchalant over uitlieten. De één gaf toe dat hij niet eens meer wist waar zijn onderzoek precies over ging, terwijl hij het nog geen jaar geleden had ingeleverd. Een ander vergeleek het met een veterstrikdiploma: een noodzakelijk kwaad om een mastertitel te behalen, om met het echte leven te mogen beginnen. Hoewel ze deze uitspraken deden om mij gerust

¹² Audre Lorde, *The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House*. New York: Penguin Classics, 2018, 27.

¹³ Bransen, *Gevormd of vervormd?*, 63.

¹⁴ Bransen, *Gevormd of vervormd?*, 63.

¹⁵ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 193.

te stellen – zo belangrijk was het nu ook weer niet – vond ik het eerder ontluisterend. Hoewel ik niet verwacht dat ik het onderzoeksproces elke dag leuk zal vinden, zie ik het wel als een privilege. Hoe vaak heb je nou vijf maanden om je interesse te volgen, om je ergens helemaal in te verdiepen? Die tijd wil ik niet verspillen aan iets futiels; ik wil iets doen wat beklijft, iets wat betekenis heeft.

Niet dit. Niet zo. Maar hoe dan wel? Heel bruikbaar lijkt mij de metafoor die Saunders gebruikt om te illustreren hoe je een verhaal spannend maakt. 'Een van de manieren om die spanning teweeg te brengen is stoppen met mikken op het doel en je te concentreren op het gevoel van de pijl die de boog verlaat. In deze alternatieve versie van de edele boogschietkunst vliegt de pijl een bepaalde kant op en blijft zijn koers aanpassen en waar hij dan vervolgens terecht komt... dat is het doel.'¹⁶

Constant de koers aanpassen, dat klinkt als blijven nadenken. Binnen wetenschappelijk onderzoek heb ik daar niet altijd ruimte voor ervaren; de vraag die je bij aanvang stelt, is ook degene waarop je antwoord moet geven. Dat klinkt misschien als een open deur, maar bij een artistiek onderzoek zit dit heel anders. Daarin kan één vraag leiden tot een volgende, en weer één en weer één, en aan het einde ontdek je pas wat je precies wilde weten. Onwetendheid is hierin een gegeven, een vereiste zelfs; een intentie hebben en die uitvoeren levert geen goede kunst op. Vergroot die werkwijze niet ook de kans dat je echt iets nieuws ontdekt, iets wat je van tevoren nooit had kunnen voorzien?

Tsjechov stelt dat kunst geen problemen oplost, maar ze alleen goed hoeft te kunnen formuleren. Saunders zegt daarover dat dit formuleren opgevat kan worden als: 'ons het probleem in zijn volheid te doen voelen, zonder er iets van te ontkennen.'¹⁷ Dat is wat ik wil: niets hoeven ontkennen, mezelf niet beperken tot slechts één vraag, één rol: die van student aan een wetenschappelijke opleiding. Er zijn nog veel meer rollen die ik vervul, namelijk. Die van schrijver, die zich afvraagt waarom de inhoud van academisch onderzoek zo uiteen kan lopen, maar de vorm altijd hetzelfde moet zijn. Die van leerling en student, die zich in tweeëntwintig jaar erg thuis en gezien heeft gevoeld in het onderwijs, maar zeker niet altijd. Die van docent, die haar eigen leerlingen een steeds minder overtuigend antwoord kon geven wanneer ze vroegen: 'Waarom moet ik dit weten?'

Dit alles buitelt door mijn hoofd daar in die kantine, maar dan zonder coherentie en zonder voetnoten. De studenten die om me heen zaten zijn verdwenen, ik ben achtergebleven met een heleboel vragen. Waar begint dit, waar gaat het heen, waar

¹⁶ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 357.

¹⁷ Saunders, *Een duik in een vijver in de regen*, 77.

houdt het op? En dan is er nog een praktische vraag, de enige die meteen een antwoord behoeft: hoe ga ik dit uitleggen morgen?

Les 1: een goed onderzoek is geen invuloefening.

literatuur

Bransen, Jan. *Gevormd of vervormd?* Leusden: ISVW Uitgevers, 2020.

Lorde, Audre. *The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House*. New York: Penguin Classics, 2018.

Saunders, George. *Een duik in een vijver in de regen*. Vertaling door Erik Bindervoet en Robbert-Jan Henkes. Amsterdam: De Geus, 2021.

Stitzlein, Sarah Marie. *Teaching for Dissent: Citizenship Education and Political Activism*. Londen: Taylor & Francis Group, 2012.